

Forum TBS Symposium Daders & slachtoffers: hoe verder?

29 november 2013, Radboud Universiteit Nijmegen, 10.00 – 17.00 uur

Dr. John Blad

hoofddocent strafrechtswetenschappen Erasmus Universiteit Rotterdam.

Maximaliserende herstelrechtstheorie

Cultuur en structuur van een herstelrechtelijke aanpak van delicten

Ik heb bij de dia's een 'radicaal-naïef' betoog gehouden over hoe we delicten waar 'gestoorde' daders bij betrokken zijn zouden benaderen vanuit de basisprincipes van herstelrechtelijk denken, de bestaande begrippen en institutionele kaders en kokers negerend. Belangrijke grondbeginselen zijn dat het plegen van een delict voor de dader een schuld met zich meebrengt tegenover zijn slachtoffer en dat het slachtoffer recht heeft op een zo goed mogelijk herstel van de door het delict veroorzaakte vormen van schade en nadeel: materieel en immaterieel. Het primaire rechtsgevolg is dus niet het recht van de staat om de dader te straffen, maar de plicht van de dader om de schade en het onrecht zo goed mogelijk te herstellen vis-a-vis het slachtoffer/de slachtoffers. De rechtsstaat moet daartoe de gelegenheid bieden en sluit met eventuele sancties aan bij de resultaten van het burgerlijk overleg tussen dader en slachtoffer en de overeenkomst die daaruit voortvloeit (of niet).

De definities op dia twee zijn van belang omdat de eerste mede omvat de procedures van overleg tussen alle betrokkenen: daarbij de vertegenwoordigers van recht en samenleving inbegrepen. Dus het gaat niet om privatisering van de afdoening van delicten. Het blijft gaan om publiek recht, ook al wordt het delict eigenlijk veel meer benaderd als een onrechtmatige daad. De eerste definitie is ook interessant omdat daarin erkend wordt dat delicten plegen nogal eens een vertaling is van vroeger en onverwerkt/ slecht verwerkt slachtofferschap van de dader. De tweede definitie is van belang, omdat daarin tot uitgangspunt wordt gekozen dat de vorm van rechtdoen altijd gericht is op herstel van schade (daaronder wat mij betreft ook onrecht), ook als burgerlijk overleg niet (eerst) mogelijk is geweest of misschien nog kan volgen.

Art 51h Sv maakt dat op dit moment bemiddeling als mogelijkheid moet worden vermeld na aangifte en dat de resultaten van een bemiddeling door de strafrechter (en per implicatie ook het OM) moeten worden meegenomen bij de bepaling van de reactie op het delict. Dit is méér dan een marginale wijziging, maar een stille revolutie, doordat het akkoord tussen de burgers over het delictsconflict de vroegere souvereiniteit van de strafrechtelijke afdoening hier doorbreekt.

Een belangrijke publieke discussie die naar aanleiding van de opkomst van het herstelrechtelijke denken moet worden gevoerd is, bij welke typen van delicten het burgerlijk overleg tussen de partijen een prioritaire rol moet mogen en kunnen spelen? Als voorbeeld werd genoemd het Nieuw-Zeelandse Jeugdrecht waarin alles delicten behalve moord en doodslag, van jonge daders (tot 17 jaar) in een zogeheten Family Group Conference worden besproken en voorzien van herstelgerichte gevolgen, als het even kan met participatie en instemming van alle partijen.

Een 'conference' (kringoverleg; herstelgericht groepsoverleg in België ((hergo)) vergelijkbaar met de Eigen Kracht-conferentie in Nederland) is een interessante methodische vorm, interessanter dan mediation (in de zin van een triade tussen slachtoffer-dader-mediator), omdat daarin veel meer visies en duidingen van het belang en de betekenissen van het delictsgebeuren aan de orde kunnen komen en ook veel meer bronnen en middelen kunnen worden ingebracht waarmee kan worden ingespeeld op de causale achtergronden van het delict en de preventie van toekomstig delictsgedrag.

De relevantie van deze herstelrechtelijk benadering voor onze tweedeling van toerekeningsvatbare en niet/verminderd toerekeningsvatbare daders is, dat aangezien de reactie op het delict niet gericht is op bestraffing ook de strafgeschiktheid van de dader geen relevant criterium meer is. Het hele institutionele onderscheid tussen straffen en maatregelen in ons strafrecht vervalt als gevolg van het focus op herstellplichten en herstelrecht. Het criterium wordt het 'herstelvermogen' en het 'herstellende' vermogen van de betrokken burgers om te komen tot genoegdoening en herstel van recht, uitgaande van hun capaciteiten, vaardigheden en attitudes op het moment van het delict en de periode die daarop volgt.

De herstelgerichte procedure laat de betrokkenen uitgebreid aan het woord om te kunnen concluderen over wat er mogelijk en nodig is om te komen tot een zo goed mogelijk herstel. Het slachtoffer zal vaak vragen om inspanningen gericht op het herstel van de eigen schade en een erkenning van het onrecht, maar ook dat de dader wat doet aan de omstandigheden en achtergronden die een rol speelden bij het ontstaan / de keuze voor het delictsgedrag. De overeenkomst waarnaar gestreefd wordt is dus méér dan een vaststellingsovereenkomst, maar – conform de Nieuw-Zeelandse praktijk – eerder een 'plan van actie' waarin uitgetekend is welke acties zullen worden genomen om aan bepaalde omstandigheden en achtergronden te werken, welke bronnen en middelen daarbij gebruikt zullen worden, welke professionals daarbij een rol zullen spelen, wie daarbij toezicht uitoefent en op welke termijnen één en ander zijn beslag zal krijgen.

Dit betekent dat diagnostiek en behandeling meer vraaggestuurd kunnen worden en beginnen in en door de bemiddelingsfase, die tot een zo consensueel mogelijk plan leidt waar mensen vertrouwen in kunnen hebben en dat door de rechterlijke autoriteit kan worden gefiatteerd.

De enige belangrijke contra-indicatie voor het opstarten van een ruim burgerlijk overleg langs herstelrechtelijke weg lijkt te zijn onmiddellijk dreigend gevaar voor nieuwe ernstige delicten. Dat kan zijn op grond van de ernst van het geconstateerde delict (of wellicht eerder de patroonmatigheid ervan die kan doen vermoeden dat er een hoge mate van anti-socialiteit is) of op grond van eerder onderzoek naar de dader. Maar dan nog zou de herstelrechtelijke theorie prioriteren dat elke stap die gezet wordt zoveel mogelijk gebaseerd is op breed, gezamenlijk overleg (ook met naasten van slachtoffers en daders indien deze dat wensen) en op herstel van schade, vertrouwen en samenleven gericht wordt.

Als gekeken zou worden naar empirisch bewijs voor de werkzaamheid van herstelrechtelijke procedures van VOM en Conferencing dan is er veel beschikbaar dat een positief beeld geeft, maar effectiviteitsonderzoek is een zeer gecompliceerd veld. Er is slecht onderzoek, maar ook heel veel goed onderzoek en er zijn vele interpretatiemoeilijkheden. Zo is er vaak een 'selection-bias' doordat experimentele projecten de cliënten zoeken die daarbij passen en is er ook de invloed van 'life events' voor het delict die daders juist wel of niet geneigd doen zijn tot bemiddeling. Het op de voorlaatste dia genoemde onderzoek van Sherman & Strang is een meta-analyse van

wetenschappelijk valide en betrouwbare onderzoeken. Het Home-Office te London gaat tegenwoordig uit van een bewezen effectiviteit van herstelrecht op basis van de vier rapporten uitgebracht door Prof. Joanna Shapland naar een aantal experimenten in de UK. Deze rapporten zijn net als dat van Sherman & Strang te vinden op het internet. Overigens is ook al het Nederlandse onderzoek in onafhankelijkheid verricht en overwegend positief over de constructieve aspecten van herstelgerichte bemiddeling (hier vooral ook met jeugdigen gedaan, al sinds 1997). Bij de auteur is een overzicht van dat Nederlandse onderzoek op te vragen als daar belangstelling voor is.

Toegevoegd kan nog worden dat op grond van het herstelrechtelijk denken vrijheidsbeperkende sancties denkbaar en bruikbaar kunnen zijn en dat bijvoorbeeld denkbaar is, wanneer één of meer ernstige stoornissen bij een dader aanwezig zijn die intramurale zorg vereisen, om consensueel aanvaardde plaatsingen te hanteren in een zo te noemen 'rehabilitatie-centrum', dat ook voor naasten en de benadeelden zo transparant en open mogelijk moet functioneren. Rehabilitatie moet vooral in zich dragen de oproep aan en de faciliteiten voor de dader om zichzelf te herstellen en te herstellen van de achtergronden en gevolgen van zijn delict, indien mogelijk en gewenst in interactie met zijn slachtoffer.

John Blad (Blad@law.eur.nl)